

Beszédek a német nemzethez

Tizenegyedik beszéd

Kire tartozzék e nevelési terv kivitelezése?

Célunkhoz mérten kielégítően vázoltuk az új német nemzetnevelés tervét. A következő kérdés, ami immár felmerül, ez: ki irányítsa e terv kivitelezését, kire számíthatunk, és kivel számoltunk?

E nevelést tettük meg a német hazaszeretetet legfőbb, s jelenleg legsürgetőbb feladatának, és ennek kapcsán kívánjuk megkezdeni az egész emberi nem megjavítását és bevezetni átformálását a világon. Ama hazaszereteten azonban legelőször a német államot kell hevítenie, mindenütt ahol németeket kormányoznak majd, elől kell járnia és hajtóerővé kell lennie annak minden végzésében. Az állam volna tehát az, amire elsőként vethetnénk várakozó pillantásunkat.

Vajon beváltja-e reményeinket? Melyek azok az elvárások, melyeket — mint ez mindig magától értődik, nem valamely különös államot, hanem egész Németországot szem előtt tartva — az eddigiek alapján támaszthatunk vele szemben?

Az újabb Európában a nevelés tulajdonképpen nem az államból, hanem abból a hatalomból eredt, melyből legtöbbször az államok hatalma is származik: az egyház mennyei-lelki birodalmából. Ez nem annyira a földi közösség alkotórészének tekintette magát, hanem inkább egy attól teljesen idegen, égi kolóniának, melynek az lenne a küldetése, hogy mindenütt, ahol gyökeret tudott verni, polgárokat hódítson el ama külső államtól; nevelésével nem törekedett semmi másra, mint hogy az emberek a másvilágon semmiképpen ne kárhozzanak el, hanem üdvözljenek. A reformáció révén ez az egyházi hatalom, noha azután is éppen azt tartot-

ta magáról, mint addig, mégiscsak egyesült azzal a világi hatalommal, mellyel addig gyakran még hadilábon is állt; ez minden különbség, amit ebben a tekintetben ez az esemény hozott. Ezért nem is változott a nevelésügy régi szemlélete. A tehetősebb rendek képzését a legutóbbi időkben is, mind a mai napig a szülők magánügyének tekintették, amit saját tetszésük szerint intéztek, és gyermekeik rendszerint csak abba nyertek bevezetést, ami egyszer még a hasznukra válhat; míg az egyetlen nyilvános nevelés, a népé, csupán a mennyei boldogságra való nevelés volt; a lényeg egy kevés hittan és olvasás volt, és ha volt rá lehetőség, akkor írás, mindez a hittan kedvéért. Az ember egész további fejlődését ráhagyták annak a társadalomnak a véletlen és vakon ható befolyásaira, amelyben felnőtt, és magára a valóságos életre. A tudományos nevelés intézményei kiváltképpen a lelkészek képzéséhez voltak szabva; ez volt a vezető fakultás, melynek a többiek csak függelékét képezték, és legtöbbször még az abból való visszavonulás útját is biztosították.

Amíg azok, akik a kormányzás csúcsein állottak, annak tulajdonképpeni céljával nem voltak tisztában, és személyesen maguk is megszállottai voltak a saját és mások boldogságáról való lelkiismeretes gondoskodásnak, bizton lehetett számítani az ilyenfajta nyilvános nevelés iránti buzgalmukra, és arra, hogy komolyan fáradoznak is érte. Ám amint a céllal kapcsolatban kezdtek tisztán látni, és felfogták, hogy az állam hatásköre a látható világon belül van, akkor annak is meg kellett világosodnia számukra, hogy az alattvalók örök üdvösségéről való gondoskodás terhe nem eshet rájuk, és hogy aki túlán akar üdvözülni, az képes magától belátni, mit kell ezért tennie. Ettől fogva úgy vélték, eleget tesznek, ha az Istenben boldogabb korokból származó alapítványokat és intézményeket a továbbiakban elsődleges rendeltetésüknek engedik át; bármily kevésbé voltak is ezek alkalmasak és elégségesek a teljesen megváltozott idők közepette, (a kormányférfiak) nem érezték kötelességüknek, hogy másféle céljaikban takarékoskodva maguk hozzájáruljanak, nem érezték feljogosítva magukat a tevékeny beavatkozásra, és arra sem, hogy az elavult és hasznavethetetlen intézmények helyére célszerű újat helyezzenek, s az ilyenfajta javaslatokra a mindig kész válasz ez volt: erre az államnak nincs pénze. Ha pedig egyszer kivételt tettek e szabály alól, akkor ez a magasabb oktatási intézmények javára történt, melyek messze ható fényt árasztanak és támogatóik dicsőségét emelik; ám annak az osztálynak a képzését, mely az emberi nem tulajdonképpeni talaja, melyből a magasabb képzés folyamatosan kiegészülj és amelyre az utóbbinak folyamatosan vissza kell hatnia, a népnek a képzését figyelmen kívül hagyták, és az a reformáció óta egészen napjainkig a fokozódó hanyatlás állapotában van.

Hogy a jövőre nézve, mégpedig e perctől fogva, az állam ügyünkben szebb reményekkel kecsegtethessen, szükség lenne arra, hogy a nevelés céljáról alkotott alapfogalmát, mellyel eleddig rendelkezni látszott, egészen másra cserélje fel; arra, hogy belássa, teljesen jogosan háritotta el eddig a polgárok örök üdvéről való gondoskodás terhét, amennyiben ezen üdvösség eléréséhez semmiféle különös képzésre nincs szükség, és voltaképpen nem működhet; olyan mennyei szeminárium, mint az egyház, amelynek a hatalma végül is az államra szállt, és amely minden derekas képzésnek csak az útjában áll, s el kellene bocsátani a szolgálatból; ellenben nagyon is szükség lenne a földi életre való képzésre, és ebből magától, mintegy könnyű ráadásként adódik a mennyei életre való képzettség. Az eddigiekben úgy látszott, hogy az állam, minél felvilágosultabbnak vélte magát, annál szilárdabban hitte, hogy polgárainak vallásossága és erkölcsössége híján is, pusztá kényszerintézkedésekkel képes elérni tulajdonképpeni célját, és hogy arról a polgárok azt gondolhatnak, amit csak akarnak. Bárcsak az újabb tapasztalatokból legalább azt megtanulná, hogy képtelen erre, és hogy éppen a vallásosság és az erkölcs hiánya miatt jutott oda, ahol most van.

Bárcsak el lehetne oszlatni azon kétségeit, hogy vajon módjában áll-e a nemzetnevelés költségeinek fedezése, s meg lehetne győzni arról, hogy ezen egyetlen kiadás révén az összes többi nagy részéről is a leggazdaságosabban gondoskodna, és ha magára vállalná, akkor hamarosan ez lenne kiadásainak egyetlen főbb tétele. Idáig az állam bevételeinek messze túlnyomó részét az állandó hadsereg fenntartására fordította. Mindnyájan tapasztalhattuk ennek a ráfordításnak az eredményeit,* s ez éppen elég; mert e siker sajátos, a sereg berendezéséből következő okainak mélyebb vizsgálata kívül esik célunkon. Annak az államnak ellenben, mely általánosan bevezetné az általunk javasolt nemzetnevelést, attól a pillanattól kezdve, amikor a felnövekvő ifjúság első nemzedéke azon keresztülment, egyáltalán semmilyen különös hadseregre nem lenne szüksége, mivel bennük olyan sereget bírna, amelyet a világ még nem látott. Minden egyes tagja tökéletesen begyakorolja testi erejének minden lehetséges használatát s azonnali alkalmazását, hozzáedzódik minden megerőltetés és fáradtság elviseléséhez, közvetlen szemléletben felnőtt szelleme mindig jelen van és magánál van, kedélyében eleven a szeretete azon egésznek, melynek tagja, az államnak és a hazának, és megsem-

* Utalás arra, hogy a 19. század első évtizedében Napóleon, miután többször legyőzte a különböző német államok hadseregeit — például 1806-ban, a jénai csatában a poroszokat —, fokozatosan kiterjesztette befolyását ezen államokban.

misít minden más, önös rezdülést. Az állam akkor hívhatja hadba és szólíthatja fegyverbe, amikor akarja, és biztos lehet benne, hogy semmilyen ellenség meg nem veri. A jól kormányzott államban a gondoskodás és a kiadások másik része eddig az állami gazdálkodás megjavítására ment el, a legtágabb értelemben és minden ágazatát beleértve, míg közben az alacsonyabb rendek tanulatlansága és gyámoltalansága miatt sok gondoskodás és sok ráfordítás hiába történt, és a dolog mindenütt csekély sikerrel járt. A mi nevelésünk révén az állam dolgozó rendeket kap, melyek ifjúkoruktól fogva rászoktak, hogy gondolkodjanak a maguk dolgáról, és már önállóan is képesek és hajlamosak magukon segíteni; ha immár az állam célszerű módon képes lesz a hónuk alá nyúlni, akkor félszavakból is megértik majd, és köszönettel fogadják tanítását. A költségvetés valamennyi ága kis fáradtsággal, rövid idő alatt olyan virágzó lesz, amelyet még soha nem látott a világ, s az állam, ha számol ezzel, és addigra emellett még a dolgok valódi természetével is megismerkedik, első befektetésével ezerszeres kamatra tesz szert. Eddig az államnak sok dolga akadt a bírósági és rendészeti intézményekkel, és mégsem tudott soha eleget tenni e téren; a nevelő- és javítóintézetek kiadásokkal jártak, a szegényházakra pedig minél többet fordítottak mindeddig, annál nagyobb ráfordításokat követeltek, és tulajdonképpen elszegényítő házaknak bizonyultak. Az előbbiekek száma nagyon lecsökken egy olyan államban, mely az új nevelést általánossá teszi, az utóbbiak pedig egészen eltűnnek. A korai nevelés megóv a későbbi, nagyon kétséges fegyelmezéstől és javítástól; szegények pedig egyáltalán nincsenek egy így nevelt nép körében.

Bárcsak venné a bátorságot az állam és mindazok, akik tanácsokat adnak neki, mostani tulajdonképpeni helyzete szemrevételezéséhez és annak beismeréséhez; bárcsak világosan belátná, hogy számára éppenséggel semmi más hatáskör nem maradt, melyben valóságos államként eredetien és önállóan mozoghatna és valamit határozhatna, mint a jövő nemzedékek nevelése; hogy ha nem akar egyáltalán mit sem tenni, akkor ezt még megteheti; hogy ezt a szolgálatot ócsárlás és irigykedés nélkül engedik át neki! Hogy többé nem vagyunk már képesek tevékeny ellenállás kifejtésére, azt mint szembeszökő és mindenki által elismert tény, korábban feltételeztük már. Hogyan is tudnánk immár ezáltal eljátszott létünk fennmaradását igazolni a gyávaság és a méltatlan életszeretet vádjával szemben? Semmi más módon, mint annak elhatározásával, hogy nem magunkért élünk, és ezt tetteinkben is kifejezésre juttatjuk; ha méltóbb utódok magvetőivé tesszük magunkat, és legalábbis ezek érdekében akarunk fennmaradni addig, míg őket létrehozuk. Amaz elsődleges életcélról megfosztva mi mást is tehetnénk? Alkotmányainkat mások csinál-

ják majd, szövetségeinket és fegyveres erőinket mások határozzák meg, törvényeinket mások diktálják, bíróságainkat és ítéleteinket — és azok végrehajtását — olykor kiveszik a kezünkéből; ezekkel a gondokkal nem kell számolnunk a közeljövőben. Pusztán a nevelésre nem gondoltak; ha valami feladatot keresünk, akkor fogjunk ennek dolgához! Várható, hogy ebben békén hagynak bennünket. Remélem — noha talán áltatom magam, ám mivel csak e remény tarthat még életben, nem adhatom fel —, remélem tehát, hogy néhány németet meggyőzők és arra a belátásra bírom őket, hogy egyedül a nevelés az, ami megmenthet bennünket mindazon bajtól, ami ránk szakadt. Arra számítok kiváltképpen, hogy a szükség figyelmesebbé és a komoly gondolkodásra hajlamosabbá tett bennünket. A külföldnek más vigasza és eszközei vannak; nem várható el, hogy ennek a gondolatnak, ha tudomásukra jut, szentelnek némi figyelmet, avagy némi hitelt tulajdonítanak neki; én sokkal inkább abban reménykedem, hogy újságolvasóik számára a multság gazdag forrása lesz, ha tapasztalják, hogy valaki ilyen nagy dolgokat vár a neveléstől.

Bárcsak az állam és tanácsadói ne hagynák magukat ellankasztani e feladat vállalásában attól a nézettől, hogy a remélt siker igen távoli. Ha ki akarnánk választani a mostani sorsunkat előidéző sokrétű és igen bonyolult okok közül azt, amely egyedül és sajátosan a kormányok lelkén szárad, akkor azt találnánk, hogy ezek, noha minden más előtt kötelesek a jövőt szem előtt tartani és uralni, a nagy koresemények nyomása alatt mindig csak arra törekedtek, hogy a közvetlenül jelenlévő zavarból húzzák ki magukat, amennyire képesek voltak; a jövő tekintetében azonban nem a jelennel számoltak, hanem valamiféle szerencsés véletlennel, mely elvághatná az okok és következmények szakadatlan fonalát. Ám az ilyen remények csalékonyak. Egy hajtóerő, amelyet egyszer működésbe hoztak, tovább hat, és bevégzi az útját, s miután egyszer az első hanyagság megesett, a túl későn jövő fontolgatás fel nem tartóztathatja. Az első eset alól, hogy pusztán a jelennel gondoljunk, mindjárt fel is mentett bennünket sorsunk; a jelen nem a miénk többé. Csak nehogy a másodikhoz ragaszkodjunk, és bármi mástól reméljünk egy jobb jövőt, mint saját magunktól. Jóllehet a jelenben közülünk senkit, akinek a mindennapi betevőnél valamivel többre van szüksége az élethez, nem vigasztalhat az élet kötelessége; egyedül a jobb jövő reménye az az elem, melyben még lélegezni tudunk. Ám csak az álmodozó építheti ezt a reményt valami más alapra, mint arra, amit maga képes lerakni a jelenben, a jövő érdekében. Ne irigyeljék azok, akik bennünket kormányoznak, hogy mi éppolyan jó szívvvel gondolunk rájuk is, ahogy magunk közt egymásról gondolkozunk, s ahogy a jobbik érez; álljanak a számunkra is teljesen tiszta ügy élére,

hogy még a szemünk láttára jöjjön létre az, ami a német névhez a szemünk láttára hozzátapadt gyalázatot majdan lemossa emlékünkről!

Ha az állam vállalja a rábízott feladatot, akkor általánossá teszi ezt a nevelést területének egészén, kivétel nélkül minden eljövendő polgára számára; egyedül ez az általánosság az, amihez az államra szükségünk van, mivel egyes kezdeményezésekhez és kísérletekhez itt és ott a jóindulatú magánszemélyek tehetsége is elegendő lenne. Az mindenesetre nem várható el, hogy a szülők általánosan készséget mutatnak majd, hogy megváljanak gyermekeiktől és átengedjék őket ennek az új nevelésnek, melyről nehéz lesz nekik valamilyen fogalmat adni; hanem az eddigi tapasztalatok alapján arra kell számítani, hogy mindenki, aki csak képesnek hiszi magát arra, hogy gyermekeit otthon táplálja, ellene lesz a nyilvános, kiváltképpen a szülőktől oly élesen elválasztó és oly hosszan tartó nyilvános nevelésnek. Ilyen esetekben, amikor ellenkezésre lehet számítani, megszoktuk az államférfiaktól, hogy a javaslatot azzal a válasszal utasítják el, hogy az államnak nincs joga e cél érdekében a kényszer eszközhöz nyúlni. Ha immár addig akarnak várni, míg az emberek általában jóakarúak lesznek — nevelés nélkül viszont a jóakarát soha nem lesz általános —, akkor semmiféle jobbító szándék nem kérhető rajtuk számon, és remélhetik, hogy minden marad a régiben az idők végezetéig. Amennyiben úgy gondolják, hogy egyáltalán a nevelés vagy nélkülözhető luxus, mellyel lehetőség szerint a legtakarékosabb módon kell bánni, vagy javaslatainkat az emberiséggel való vakmerő kísérletnek látják, mely vagy sikerrel jár, vagy nem, akkor lelkiismeretességük dicséretre méltó; ha azonban olyanok, akiket a nyilvános képzés eddigi állapotának csodálata és a vezetésük alatt elért tökéletességének láttán támadó elragadtatás tart fogva, akkor róluk egyáltalán nem tétélezhető fel, hogy elfogadnának valamit, amit nem tudnak már maguk is; mindezekkel összességében nincs mit tennünk célunk érdekében, és siralmas lenne, ha ez ügyben rájuk kellene bízni a döntést. Ám, ha akadnának, és tanáccsal szolgálnának olyan államférfiak, akik mindenekelőtt a filozófia és általában a tudomány mély és alapos stúdiumával nevelték önmagukat, akik megfelelő komolysággal járnak el dolgaikban, akik szilárd fogalommal bírnak az emberről és annak rendeltetéséről, akik képesek így a jelent megérteni, és felfogni, hogy mi az, amiben az emberiség mostanság kényszerű szükségét szenved; ha ezek amaz előzetes fogalmakból csupán maguk belátnák, hogy kizárólag a nevelés menthet meg bennünket az egyébként feltartóztathatatlanul ránk törő barbárságtól és elvadulástól, ha kirajzolódna előttük az emberi nem azon új történetének képe, mely e nevelés révén keletkezne, úgy maguk forró hevülettel meg lennének győződve a javasolt eszköz

bizonyosságáról és csalhatatlanságáról: akkor tőlük az is elvárható lenne, hogy egyúttal felfogják; az államnak mint az emberi dolgok legmagasabb kormányzójának és mint a kiskorúak egyedül Isten és önnön lelkiismerete előtt számadással tartozó gyámjának teljes joga van arra, hogy az előbbieket üdvösségük érdekében kényszerítse is. Hol van manapság olyan állam, amely kételkedne abban, hogy vajon joga is van-e alattvalóit hadiszolgálatra kényszeríteni, és e célból elveheti-e a gyermeket a szülőtől; hogy kívánhatja-e a kettő egyikét vagy mindkettőt? És mindazonáltal ez a kényszer, mely az embert akarata ellenére kiragadja állandó életmódjából, sokkal kétesebb, és a kényszerített erkölcsi állapotára, egészségére és életére nézve gyakran a legkedvezőtlenebb; ezzel szemben az a kényszer, amelyről mi beszélünk, a befejezett nevelés után a teljes személyi szabadságot visszaadja, és a legüdvözítőbbeken kívül semmilyen más következménye nem lehet. Jóllehet korábban a hadiszolgálat vállalását a szabad akaratra hagyták, ám miután úgy találták, hogy a kitűzött cél elérésére ez nem elegendő, nem tétováztak kényszer alkalmazásával segíteni a dolgon; azért, mert az ügy elég fontos volt számunkra, és a szükség kényszert parancsolt. Döbbsenénk csak rá e vonatkozásban is szükség-helyzetünkre, és nyerne számunkra a tárgy hasonló fontosságot, akkor ama kétség magától elesne; kivált, mivel csak az első nemzedék szorul kényszerre, mely aztán a következőknél, akik maguk is végigmentek egy ilyen nevelésen, szükségtelenné válik, ezáltal a hadiszolgálat amaz első kényszere is feleslegessé lesz, hiszen az így neveltek mind rögtön készek lesznek fegyvert ragadni a hazáért. Ha a kezdeti felzúdulás elkerülése végett korlátozni kívánjuk a nyilvános nemzetnevelés e kényszerét oly módon, ahogy eddig a hadiszolgálat esetében korlátozva volt, és az ezen utóbbi alól mentes rendeket amattól is mentesítjük, akkor ennek nem lesz semmilyen számottevően hátrányos következménye. A kivételezettek köréből való értelmes szülők önként fogják átadni gyermekeiket e nevelésnek; az e rendek értetlen szülőitől származó gyermekeknek az egészhez képes jelentéktelen száma felnővekedhet az eddigi módon, és eljuthat a létrehozandó jobb korba, márcsak pusztán a régi idők furcsa emlékeként is, hogy az új kort nagyobb szerencséjének eleven felismerésére ösztönözze. Ha immár ez a nevelés általában a németek nemzeti nevelése kell hogy legyen, és a német nyelvet beszélők nagy többségének kell új emberi nemként előállnia, és semmi esetre sem ennek vagy annak a különös német állam polgárságának, akkor valamennyi német államnak, mindegyiknek önmagában és a többtől függetlenül kell hozzálátnia e feladathoz. A nyelv, amelyen ez az ügy először felvetődött, amelyen a segédeszközök megfogalmazódtak és a továbbiakban megfogalmazódnak, amelyen a tanítók

beszélnek, a jelképiségnek mindezekén keresztül húzódó egységes vonulata minden német számára közös. Szinte el sem tudom képzelni, hogy e képzési eszközöket összességükben, különösen abban a kiterjedésben, melyet a tervezetben megadtunk, miként és micsoda változtatásokkal lehetne a külföld bármely nyelvére átvinni, tehát hogy ne idegen és áthelyezett dolognak, hanem honosnak és a nyelv saját életéből sarjadtnak tűnjenek. E nehézség minden német számára egyformán megoldott; számukra a dolog kész, csak meg kell ragadniuk.

Ebben még szerencse is, hogy még különböző és egymástól elválasztott német államok vannak! Ami oly sokszor volt hátrányukra, az előnyükre lehet e fontos nemzeti ügyben. Többek buzgólkodása és egymás megelőzésének vágya talán előidézheti azt, amit az egyesek nyugodt önelégültsége nem hozhatott létre; mert az világos, hogy az összes német állam közül az, amely ezügyben a kezdeményező lesz, az egész tiszteletét, szeretetét, háláját, az elsőséget fogja elnyerni, hogy a nemzet legnagyobb jótevőjeként és tulajdonképpen megalapítójaként fog megjelenni. Bátorítani fogja a többi, tanulságos például szolgál számukra, mintájuk lesz; el fogja oszlatni a kétségeket, melyek a többi fogva tartják; öléből támadnak majd a tankönyvek és az első tanítók, és adatnak a többinek; aki utána a következő lesz, az másoddicsőségre tesz szert. Annak örvendetes bizonyítékaul, hogy a németek között még nem halt el teljességgel az emelkedett dolgok iránti érzék, eddig több német törzs és állam küzdött egymással a nagyobb képzettség dicsőségéért; az egyik kiterjedtebb, a hagyományozott véleményekkel szabadabban bánó sajtószabadságot, a másik jobban berendezett iskolákat és egyetemeket, a harmadik régi dicsőséget és érdemeket, a negyedik megint mást teremtett magának, és a küzdelem nem dőlhetett el. A jelenlegi alkalom döntésre viszi majd. Csakis az a képzés az élet valóságos alkotórésze, és az bízik magában, mely arra törekszik és amely elég bátor ahhoz, hogy általánossá legyen, és különbség nélkül minden emberre kiterjedjen. Minden más idegen körítés, amit puszta díszül ölt magára az ember, és soha nem visel igazán jó lelkiismerettel. Ki kell derülnön majd eme ügy kapcsán, hogy a képzés, mellyel dicsekednek, hol zajlik csak a középső rend kevés személyénél, akik oly írásokban ábrázolják ezt, amelyekhez hasonlót valamennyi német állam férfiai felmutathatnak; és hol emelkedik ellenben a magasabb rendekig, melyek az államnak tanácsokat adnak. Az is meg fog majd mutatkozni, miként kell megítélnünk a magasabb tanintézmények berendezése és felvirágoztatása kapcsán itt és ott tanúsított igyekezetet, hogy abban vajon az emberképzés önzetlen szeretete— mely egyforma igyekezettel terjedne ki annak valamennyi ágára és kiváltképpen legalapvetőbb elvére

— vagy a csillogás pusztá mániája, s talán nyomorúságos pénzügyi spekuláció szolgált-e indítékul.

Amely német állam e javaslat kivitelezésében első lesz, arra esik a legnagyobb dicsőség, mondtam. Ám a továbbiakban nem sokáig fog majd magában állni ez a német állam; hanem kétségkívül hamarosan követőkre és versenytársakra lel. A kezdőlépés megtétele a legfontosabb. Ha más nem is, akkor az önérzet, a féltékenység, a vágy, hogy nekem is meglegyen az, ami a másoknak van, és ha lehet, még inkább meglegyen, hajtja majd egyiket a másik után a példák követésében. Akkor, az eleven szemléletben igazolva, beláthatóbbak lesznek majd azok a szemlélődések is, melyeket fentebb adtunk elő az állam saját előnyéről, s ott némelyek számára talán még kétségesnek tűnhettek.

Ha elvárható lenne, hogy most azonnal valamennyi német állam komoly intézkedéseket tegyen ama terv megvalósítására, akkor már huszonöt év múlva előállhatna az olyannyira kívánatos jobb nemzedék, és aki remélheti, hogy addig élél, az remélhetné, hogy a saját szemével látja majd.

Ha azonban — amivel természetesen ebben az esetben is számolnunk kell — az összes ma fennálló német államból egyetlenegy sem lenne, amelyben a legfőbb tanácsadók között akadna olyan férfiú, aki immár képes lenne a fentiekben feltételezetteket belátni és elragadtatást érezni irántuk, és amelyben a tanácsadók többsége legalábbis nem helyezkedne szembe ezzel az egy férfiúval: akkor persze jóakarátú magánszemélyekre maradna ez az ügy, és így tőlük lenne immár elvárható, hogy a javasolt új nevelés élére álljanak. Ekkor legelső sorban a nagy földbirtokosokat tartjuk szem előtt, akik vidéki birtokaikon felállíthatnának ilyenfajta nevelő intézményeket alattvalóik gyermekei számára. Németország dicsőségére válik, és az újabb Európa többi nemzete előtt nagyon megtisztelően kitünteti, hogy a nevezett rendből mindig többek akadtak itt-ott, akik komolyan magukévá tették a birtokaikon élő gyermekek tanításának és képzésének dolgát, s akik szívesen tették ezügyben a legjobbat, amit csak tudtak. Tőlük lehet remélni, hogy most is hajlanak majd arra, hogy a nekik ajánlott tökéleteset elsajátítsák és éppoly szívesen tegyék a nagyobb és átfogóbbat, mint tették eddig a kisebbet és tökéletlenebbet. Ehhez esetleg még az a belátás is hozzájárulhat, hogy számukra is előnyösebb, ha képzett alattvalóik vannak, mintha képzetlenek lennének. Ahol az állam az alattvalói viszony felszámolásával megsemmisítette ezt a végső ösztönzést, ott annál komolyabban kéne vennie elengedhetetlen kötelességét, hogy meg ne szüntesse egyúttal az egyetlen jót, ami a helyesen gondolkodóknál e viszonyhoz tapadt, és ez esetben késedelmeskedés nélkül kéne megtennie azt, ami amúgy is reá tartozik, miután lehetet-

lenné tette azokat, akik önként cselekedtek volna helyette. Továbbá, a városokat illetően, a jó szándékú polgárok önkéntes egyesüléseire számítunk e cél megvalósításában. A jótékonyág iránti vonzalom, amennyire meg tudtam figyelni, még most sem, a szükség semmiféle nyomása alatt sem halt el a német kedélyben. Az intézményeinkben tapasztalható sokféle hiányosság miatt — melyek az elhanyagolt nevelésben mint egységben összegezhetők — a jótékonyág mégiscsak ritkán segít a szükségben, inkább még fokozni látszik azt. Bárcsak ama kitűnő hajlam végre arra a jótéteményre irányulna kiváltképpen, amely minden szükségnek és minden további jótéteménynek véget vet, a nevelés jótéteményére. — Ám szükségünk van még és számítunk egy másfajta jótéteményre és áldozatra is, mely nem az adományozásban, hanem a tettben és teljesítményben valósul meg. Azok a kezdő tudósok, kiknek helyzete megengedi, felajánlhatnák e feladatra azt az időt, ami számukra az egyetem és valamely nyilvános hivatali tisztség mellett fennmarad, hogy kitanulják ezen intézmények tanítási módját, és ezen intézményekben maguk is tanítsanak! Nem számítva, hogy ennek révén nagy érdemeket szereznek az egész ügy szolgálatában, még arról is biztosíthatjuk őket, hogy ez számukra jár a legnagyobb nyereséggel. Összes ismeretük, melyet a szokásos egyetemi oktatásból gyakran oly holt anyagként hurcolnak magukkal, világosságot és elevenséget fog kapni azon általános szemlélet közegében, amelybe itt belekerülnek; meg fogják tanulni, hogyan lehet azt ügyesen visszaadni és alkalmazni, s mivel a gyermekben romlatlanul és nyíltan van meg az emberség egész teljessége, az e névre egyedül méltó igazi emberismeret kincsére fognak szert tenni, s eljutnak az élet és a tevékenység nagy művészetéig, amihez a felsőbb iskola rendszerint nem mutat utat

Ha az állam nem törődik a rá hárított feladattal, akkor annál nagyobb a dicsősége azon magánszemélyeknek, akik magukra vállalják azt. Távol álljon tőlünk, hogy találgatásokkal vágjunk a jövő elébe, vagy hogy a kétség hangját és a bizalom hiányát erősítsük; világosan elmondtuk, mire vonatkoznak elvárásaink legelsősorban; csak még annyit jegyezzünk meg: ha valóban az következne be, hogy az állam és a fejedelmek a magánszemélyeknek engedik át a dolgot, az a német fejlődés és képzés eddigi, már fentebb jelzett és példákkal igazolt menetének felelné meg, és végtére nem változtatna azon. Az állam ebben az esetben is idejében követné a példát, először mint egy egyes, mely a hozzájárulás rá eső részét maga is teljesíteni akarja, míg később rájönne, hogy ő maga nem rész, hanem az egész, és így kötelessége és joga az egészről gondoskodni. Attól fogva a magánszemélyek minden önálló fáradozása elmarad és az állam általános tervének rendeli alá magát.

Ha az ügy ilyen irányt venne, akkor nemünk célul tűzött megjavítása csak lassan, s az egész biztos és állandó áttekintése és lehetséges számontartása nélkül haladna előre. Ám emiatt senki ne zavartassa magát a kezdő lépések megtételében! Magában a dolog természetében rejlik, hogy soha él nem akadhat, hanem ha egyszer már működésbe lépett, magától fennmarad és maga körülterjengve mindig tovább bővül. Mindenki, aki e képzésen keresztülment, tanúja és buzgó terjesztője lesz; minden egyes azáltal rója le a kapott tanítás díját, hogy maga is tanító lesz, és annyi tanítványt szerez — kik egykor majd megint tanárok lesznek —, amennyit csak tud; és ez szükségképpen addig folytatódik, míg kivétel nélkül áthatja az egészszet.

Abban az esetben, ha az állam nem foglalkozna a dologgal, akkor a magánszemélyek tarthatnak attól, hogy a csak valamennyire is módos szülők nem fogják átengedni gyermekeiket e képzés számára. Forduljunk akkor Isten nevében és teljes bizalommal a szegény elárvultakhoz, az utcák nyomorában tengődőkhöz, mindenkire, akire a felnőtt emberiség kitalított és ellökött magát! Úgy, mint eddig is, kivált azokban a német államokban, amelyekben az elődök jámborsága a nyilvános nevelés intézményeit nagyon megsokasította és gazdagon felszerelte, a szülők tömege bocsátja az övét az oktatás rendelkezésére, mert ott egyúttal ellátást is kapnak, ami semmilyen más tanonckodással nem jár; így ha másként nem megy, fordítsunk a dolgon, és adjunk kenyeret azoknak, akiknek más nem ad, hogy a kenyérral együtt a szellemi képzést is elfogadják. Ne féljünk attól, hogy szegénységük és megelőző helyzetük elvadultsága célunkat hátrányosan érintheti! Ragadjuk ki őket gyorsan és teljesen abból, és vigyük egy teljességgel új világba; ne hagyjunk meg nekik semmit, ami a régire emlékeztethetné őket: így maguktól feledik majd azt, és új, csak most teremtett lényekként állnak majd ott. Hogy ebbe a friss és tiszta táblába csak a jó vésődjön bele, arról tanmenetünk és házirendünk kezessen. Az utókor számára intő tanúság lesz korunkról, hogy éppen azok, akiket kitalított, egyedül e kitalítottság révén kiváltságot nyertek, hogy egy jobb nemzedéket támazzanak; akkor majd ezek viszik a boldogító képzést azok gyermekeinek, akik nem akartak velük egyek lenni, és akkor majd jövődó hőseink, bölcseink, törvényadóink, az emberiség üdvözítőinek ősatyái lesznek.

Az első alapításhoz legelőször is megfelelő tanítókra és nevelőkre van szükség. Ilyeneket képzett a Pestalozzi-iskola, és kívánatos, hogy belőlük még több legyen. Kezdetben fő szempont lesz, hogy valamennyi intézmény tanárok szemináriumának tekintse magát, és hogy a már kész tanárokon kívül egy sereg fiatalember gyűljön össze, akik a tanítást egy-

szerre tanulják és gyakorolják, és a gyakorlásban egyre jobban kitanulják azt. Ez nagyon megkönnyítené a tanárok toborzását is abban az esetben, ha ezek az intézmények kezdetben szegénységgel kényszerülnének szembenézni. A többiek azonban mégiscsak azért vannak ott, hogy csupán tanuljanak; ezért aztán minden ellenszolgáltatás nélkül is, egy ideig azon intézmény javára fordíthatják a tanultakat, ahol megtanulták azokat.

Egy ilyen intézménynek szüksége van továbbá valami fedélre, a legfontosabb kellékekre és megfelelő darab földre. Világos, hogy e rendelkezések fejleményeként ezen intézmények, ha már viszonylag nagyszámú olyan felnőtt ifjú lesz majd a falaik között, akikre — azokban az években, melyekben az eddigi berendezkedés szerint, mintegy házi cselédként nem pusztán ellátást, hanem egyúttal évi díjazást is kapnak — rá lehet bízni a kisebbeket, valamint az amúgy is szükséges munkálkodás és okos gazdálkodás mellett, önfenntartóvá tudnak válni. Kezdetben, amíg a növendékek elsőnek mondott fajtája nem áll rendelkezésre, addig valószínűleg nagyobb támogatásra szorulnak. Az emberek remélhetőleg szívesebben adnak majd olyan hozzájárulást, melynek belátható célja van. Távol legyen tőlünk minden takarékoskodás, ami a célt akadályozza; és amíg ezt meg nem engedhetjük magunknak, addig sokkal helyesebb, ha egyáltalán hozzá sem fogunk.

És ezért úgy gondolom, hogy pusztá jóakaratot feltételezve, e terv kivitelét nem gáncsolja semmi olyan nehézség, mely többek egyesülése és erőik ezen egyetlen célra való összpontosítása révén ne lenne könnyedén legyőzhető.

V. Horváth Károly fordítása